

STRUČNÁ HISTORIE ZKOUŠKY ORCHESTRU

Petr Kadlec

2012/13

Poprvé se Česká filharmonie s Markem Ebenem jako průvodcem představila publiku pod taktovkou Jiřího Bělohlávky v říjnu 2012. První pořad podle scénáře Alice Nellis se jmenoval „Mohlo to znít také úplně jinak“ a oba protagonisté věnovali pozornost části Mahlerovy *Sedmé symfonie* a Straussově předešlé *Netopýr*. U Mahlera došlo na některé instrumentační zajímavosti. „Když jsem se chystal na dnešní koncert,“ poznamenal Marek Eben, „poslouchal jsem nahrávku a říkal si, co je to tam za zvuk? Zeptal jsem se, a pan dirigent mi řekl, že tam nic nechrástí. Ale pak se ukázalo, že to je...“ – „Říkáme tomu v italštině *col legno*, to znamená, že hudebníci nehrají na struny žíněmi, ale hůlkou smyčce,“ vysvětlil Jiří Bělohlávek a *col legno* pak zaznělo v plné parádě.

Nezapomenutelný byl moment, kdy filharmonici – po zvědavých dotazech Marka Ebena, jestli by zvládli zahrát alespoň kousek nějaké hudby úplně z paměti – vystříhli začátek předešlé k *Prodané nevěstě*. A dá se jen podle dirigentské gesta poznat, co se bude hrát? Filharmonikům se to podařilo, když poznali, že Jiří Bělohlávek diriguje začátek české hymny, která začíná charakteristicky až na druhou dobu. Pan šéfdirigent se projevil také jako znalec Straussovy operety *Netopýr*, přičemž některá místa publiku dokonce předzpíval! Marek Eben krom toho, že nezapomenutelným způsobem shrnul netopýří děj, vyslovil také jedno přání: „Myslím si, že závěr téhle předešlé ještě nikdo neslyšel pomalu.“ Přání se mu splnilo, ale pak už orchestr pod taktovkou Jiřího Bělohlávky vystříhl *Netopýra* v originálním tempu.

2013/14

„Možná vás překvapí, že členové České filharmonie chodí oblečení i normálně. Je to opravdu tak, oni nechodí vždycky v černém,“ uvedl Marek Eben druhý společný program na jaře 2014, když filharmonici nastoupili na pódium v civilu. A co se hrálo? Části Sukovy *Pohádky* a Dvořákova *Romance a Mazurek*. Ještě než přišel Jiří Bělohlávek, zkoumala se domácí příprava hudebníků, a to včetně tuby – nástroje, který je v orchestru sám samojediný. „Na svoji samotu jsem si už zvykl,“ poznamenal tubista Karel Malimánek. Cvičení na tubu má ovšem svá úskalí. „Nejde jen o to, co cvičit, ale také kde cvičit. Tuba není zrovna nástroj, který utužuje mezisousedské vztahy. Musím tedy cvičit ve Filharmonii, kde se cítím poměrně bezpečně.“

Dirigentova příprava, jak ji popisoval Jiří Bělohlávek, to je několik základních rozhodnutí. První se týká tempa. U Sukovy *Hry na labutě a pávy*, což je vlastně polka, předepisuje skladatel 108 úderů za minutu, ale na přání ze sálu zkusila ČF i velmi svižné tempo 168. „Rád bych viděl, jak by na to posluchačka tancovala,“ usmíval se Jiří Bělohlávek. Další rozhodnutí, to je práce s dynamikou a vyvažování síly zvuku jednotlivých nástrojových skupin. Jsou totiž instrumenty, které jsou svou podstatou znevýhodněné oproti jiným. Harfa asi napadne každého, ale: „Jak moc mají violy v lásce skupinu žesťů?“, ptá se Marek Eben. „Asi jim trochu závidíme,“ odpovídá Pavel Ciprys, „protože když oni se rozhodnou, že budou slyšet, tak slyšet budou. Když se rozhodneme my, můžeme počkat

na nějakou naši melodii, kterých je sice dost, ale bývají takové slabé... Anebo je druhá možnost: že to řízeme někam do pauzy.“

A že slavné sólo v 1. větě Sukovy *Pohádky* musí být vždycky houslové? Omyl. Zkusili jsme anglický roh, tubu a dokonce i tympán! Koncert uzavíralo zkoumání vztahu orchestru, sólisty a dirigenta, kteří si mohou pomáhat, ale také škodit. Tak třeba orchestr může trápit sólistu „zatahováním“, když hraje pomaleji než on, až se chudák sólista začne zvukově „škrtit“. Došlo i na různé podoby hudebního výrazu. Nejprve se hrál kus Dvořákova *Mazurku* zcela mdle, následně přehnaně a nakonec hrál sólista Josef Špaček na přání publika s výrazem „mrtvé milenky“. Vleže na pódiu!

2014/15

Zkouška orchestru v květnu 2015 patřila moderní vážné hudbě, se kterou je někdy spojen jistý druh děsu. „Nejlépe to poznáte,“ popisoval to Marek Eben, „když se na takový koncert někoho pokusíte pozvat. Když zvete na koncert populární hudby, řekne: Já se zeptám manželky a zavolám. – Když ho zvete na koncert vážné hudby, řekne: Já bych rád, ale manželka je v práci a já musím přivést děti z tábora. – Když ovšem zvete na koncert moderní vážné hudby, řekne: Hele, nejde to, manželka je v práci a začala tam rodit a děti jsou na táboře, kde vypukla epidemie spalniček, a mně vlastně taky není moc dobře... Tím víc nás ale těší, že vy jste dokázali překonat všechna tahle protivenství a jste tady.“ Hrály se ukázky z Prokofjevovy suity *Láska ke třem pomerančům*, předehra k Janáčkově opeře *Z mrtvého domu* a skladba Petra Ebena *Vox clamantis*. „Je to dílo, kterého si velmi vážím a považuji ho za jeden z nejlepších skladatelových opusů,“ řekl Jiří Bělohlávek. „Petr Eben v něm využil různé skladebné zvláštnosti. Mimo jiné aleatoriku, tedy techniku, která patřila v době vzniku díla v roce 1969 k horkým novinkám. Je to metoda, která pracuje s náhodou. Alea, to jsou latinsky hrací kostky. Když hodíte kostkami, nikdy předem nevíte, co padne. S aleatorikou je to podobné. Skladatel dává interpretům částečnou nebo úplnou volnost. Krása hudby je v tom, že umožňuje každému klást si ty otázky, které jsou pro něj důležité, a také v ní hledat odpovědi. Obzvlášť moderní hudba je v tomto ohledu velmi štedrá a svobodná.“

2015/16

Pro koncerty v únoru 2016 – krátce před svými sedmdesátinami – vybral Jiří Bělohlávek dvě operní hudby. Svitou ze Straussova *Růžového kavalíra* a závěr Janáčkových *Příhod lišky Bystroušky*. Strauss ve svojí hudbě vystihl rakouskou metropoli na přelomu 19. a 20. století včetně atmosféry přímo vídeňsky kavárenské. „My teď ovšem máme trochu problém s tou... kavárnou...,“ poznamenal Marek Eben v narážce na jisté hradní záležitosti. „Nešlo by to té kavárny zbavit a udělat z toho takovou druhou, třetí cenovou skupinu?“ Čistě pro zajímavost předvedli ČF a její šéfdirigent i to.

„Hlavním tématem obou skladeb je pro mě loučení,“ pokračoval už ve vážném duchu Jiří Bělohlávek. U Strausse je v rovině osobní, kdy se loučí dva lidé. Maršálka, která si uvědomuje, že její touha udržet si vztah s mladým Oktaviánem je teoretická a dříve nebo později se bude muset se svým milencem rozloučit. Je to pro ni těžké a Strauss líčí bolestný stav její duše s velkým citem. U Janáčka má to loučení univerzálnější platnost. Revírník je v závěru opery dojat lesem i věčnou obměnou přírody a začne vzpomínat na svůj život, který se objeví v celém svém oblouku.“ Revírníka ztvárnil legendární pěvec

Richard Novák, který nedlouho předtím oslavil 84. narozeniny. Prozradil, že Janáček napsal v *Lišce* velmi důležitou árii, oslavující Brno. „Když přijde Revírník před závěrem opery do hospody k Páskům, vidí, že hospodský tam není, a ptá se: A kde otec Pásek? – Paní hospodská má moc práce, a tak jen stručně odpovídá: Je v Brně. – A to je ta árie, kterou Brno vstoupilo do historie světové opery. Kromě toho je to důkaz Janáčkovy smyslu pro stručnost.“

I pro Richarda Nováka je v Janáčkově opeře silně přítomný moment loučení. „Je to ve chvíli, kdy Revírník odchází z hospody, kde je nálada taková chmurná. Rehtorek je smutný, protože se mu vdala Terinka, chybí farář, kterého měl rád. Revírník už to tam zkrátka nemůže vydržet, a tak řekne: Zaplatím a půjdu. – A pak začíná zpívat to, co já považuju za krásné loučení, není to nic drsného, nic existenciálního: ‚A kampak? Do lesa a dom. Lapáčka jsem nevzal s sebou, bolijó ho nožky, polehává. Je staré, rehtorku, jako my. Jak dávno tomu, hlouposti jsme vyváděli. A včil člověk je rád, když si někde přičapí a nechce se mu ani hni!‘“

2016/17

Pro Zkoušku orchestru koncem ledna 2017 napadlo Alici Nellis mít dva dirigenty dvou generací: vedle pana šéfdirigenta to byl tehdy pětadvacetiletý Jiří Rožně. „S angažováním dvou dirigentů měla Česká filharmonie samozřejmě nějaké výdaje,“ komentoval to Marek Eben, „takže se to zase někde muselo kompenzovat. A tak uslyšíte jenom jednu skladbu, zato několikrát.“ Volba Jiřího Bělohlávky padla na Dvořákovu předehru *Otello*, ke které se on sám poprvé dostal v únoru 1987 s rozhlasovým orchestrem v Saarbrückenu. V dalších letech ji dirigoval s orchestry v Oslu, Tokiu, Vídni, Washingtonu nebo s ČF na zájezdě do Anglie. Proměňovalo se během let jeho pojetí? „Já vřele doufám, že ano, protože kdybych to dělal 30 let stejně, nebyla by to lichotivá známka mého uměleckého vývoje.“ A jaké bylo to úplně prvotní pojetí? „Určitě jsem se velmi držel všech údajů v partituře, protože jako mladý dirigent jsem byl hodně studijně napumpován a strašlivě jsem rajtoval na tom, že všechno musí být přesně, jak to autor napsal.“ Pro Jiřího Rožně, který *Otella* do té doby řídil jen jednou, a to v bulharském Plovdivu, byla určena otázka, má-li z nějakého místa vysloveně strach? „Možná je to na samém závěru skladby, kde Dvořák předepisuje *accelerando*, tedy *ještě hybněji*. Je to poté, co se Othello rozhodne spáchat sebevraždu. Hudba má obrovský dramatický spád, a pokud by v tu chvíli dirigentovi jaksi ztuhly ruce, orchestru tím moc nepomůže, nepoškodí ho vpřed a skladba nebude patřičně vygradována.“ – „Pochopil jsem z toho,“ glosoval Marek Eben, „že důležité je, aby dirigent při provedení prostě nevytuhl dřív než Othello.“

2017/18

Zkouška orchestru v dubnu 2018 byla poprvé bez Jiřího Bělohlávky, který zemřel v květnu 2017. „Poznali jsme ho nejen jako vynikajícího dirigenta, ale taky jako velmi statečného člověka,“ uvedl celý večer Marek Eben. „Říkali jsme si, že by bylo hezké, kdybychom panu šéfdirigentovi věnovali první skladbu, část Bachova *Koncertu pro hoboj*. Je to hudba krásná, duchovní, stoupá rovnou k nebi, tak věřím, že si tam svého adresáta najde.“ Po doznění skladby vzpomněli na pana Bělohlávku někteří filharmonici. Slyšeli jsme některé jeho charakteristické výroky směrem k orchestru: „Pánové, zní to příliš kredenciózně, nabídněte mi jinou verzi,“ taková poznámka mířila k bicistům. A k celému orchestru zase jindy: „V tomto místě mějte pocit teplé vany...“

Jiří Bělohlávek byl také tím, kdo podporoval úsilí ČF vyhledávat mladé hudební talenty. Jedním z nich byl třináctiletý hornista Jan Vobořil, který si s ČF zahrál nejen v krátké skladbě Camilla Saint-Saënsa, ale i v *Intrádě*, kterou během pár dní napsal a spolu se svým tatínkem, sólohornistou Janem Vobořilem, také přednesl. Závěr koncertu patřil finále Čajkovského *4. symfonie*, kde dostávají sólové příležitosti mnohé orchestrální skupiny; přehlídka orchestrální virtuozity zazněla pod taktovkou Jiřího Rožně.